

PRZESTRZEŃ FORMY, FORMA PRZESTRZENI PRZEPEŁYWU

THE SPACE OF FORM, THE FORM OF SPACE FLOW

Andrzej Hrabiec

dr inż. arch.

Politechnika Krakowska
Wydział Architektury
Instytut Projektowania Miast i Regionów
Katedra Budowy Miast

STRESZCZENIE

W artykule poruszono problemy związane z programami i projektami rewitalizacji, które zostały przygotowane w ostatnim czasie w województwie małopolskim. Refleksjami powstałymi w trakcie analizy omawianych projektów. Autor pragnie przyczynić się do szerszej dyskusji na temat jakości przestrzeni miast.

Słowa kluczowe: programy, projekty rewitalizacji, forma urbanistyczna, struktura przestrzenna.

ABSTRACT

The aim of the article is to raise issues connected with revitalization programs recently prepared in the Lesser Poland Voivodeship. The data gathered during the analysis can be used to further discuss the issue of the quality of urban space.

Keywords: programs, revitalization project, urban form, space structure.

WSTĘP

Skutkiem przyjęcia w październiku 2006 roku przez Radę UE *Decyzji w sprawie strategicznych wytycznych Wspólnoty dla spójności na lata 2007-2013*¹, pojawiła się szansa przemian również dla miast Polski. Konsekwencją tego dokumentu było uchwalenie przez Zarząd Województwa Małopolskiego dokumentu: *Uszczegółowienia Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007-2013*². Dokument ten był niezwykle istotnym materiałem dla potencjalnych beneficjentów oraz przygotowujących Lokalne Programy Rewitalizacji (LPR). W związku z brakiem ogólnokrajowych rozwiązań prawnych, dokument ten miał istotne znaczenie dla przyjęcia metod opracowania, a także zdefiniowania ważnych pojęć dla procesu rewitalizacji³. Nie są to jedyne możliwe definicje⁴, lecz najistotniejsze, mające na celu uświadomienie, czym powinien być ten program operacyjny dla miast.

LOKALNE PROGRAMY REWITALIZACJI WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

Jednym z ważniejszych elementów przygotowania LPR-ów było określenie obszarów zdegradowanych, według przyjętych kryteriów degradacji i w wyniku tego wydelimitowanie terenu, na którym będzie się rozgrywał proces rewitalizacji⁵. Takie postawienie problemu dawało niezwykle interesującą możliwość stworzenia materiału pozwalającego na spojrzenie całościowe na stan struktury przestrzennej miast Małopolski⁶. Większość tych miast przygotowała LPR-y, które zostały ocenione przez niezależnych ekspertów. W ogłoszonym rankingu Lokalnych Programów Rewitalizacji, spośród 54 miast, biorących udział, 45 oceniono na ponad 60% liczby uzyskanych możliwych punktów, warunkujących akceptację. Jedno miasto spóźniło się z przygotowaniem LPR-u, natomiast 5 nie przystąpiło do opracowania lub nie zrozumiało zasad gry o duże fundusze. Fundusze umożliwiające ożywienie miast i wzrost ich konkurencyjności, której istotę i potrzebę, zauważa Z. K. Zuziak: *Na styku dyscyplin naukowych związanych z zarządzaniem rozwojem miejskich i regionalnych struktur przestrzennych pojawiły się nowe dziedziny badań i pola eksperymentowania: marketing terytorialny, marketing przestrzeni, marketing urba-*

¹ Strategiczne wytyczne wspólnoty dla spójności na lata 2007-2013 w: Komunikat Komisji Rady i Parlamentu Europejskiego Polityka dla spójności i miasta: rola miast i aglomeracji w odniesieniu do wzrostu i zatrudnienia w regionach. Warszawa, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, marzec 2007 r.

² Uszczegółowienie Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007-2013. Zarząd Województwa Małopolskiego, Kraków, styczeń 2008 r.

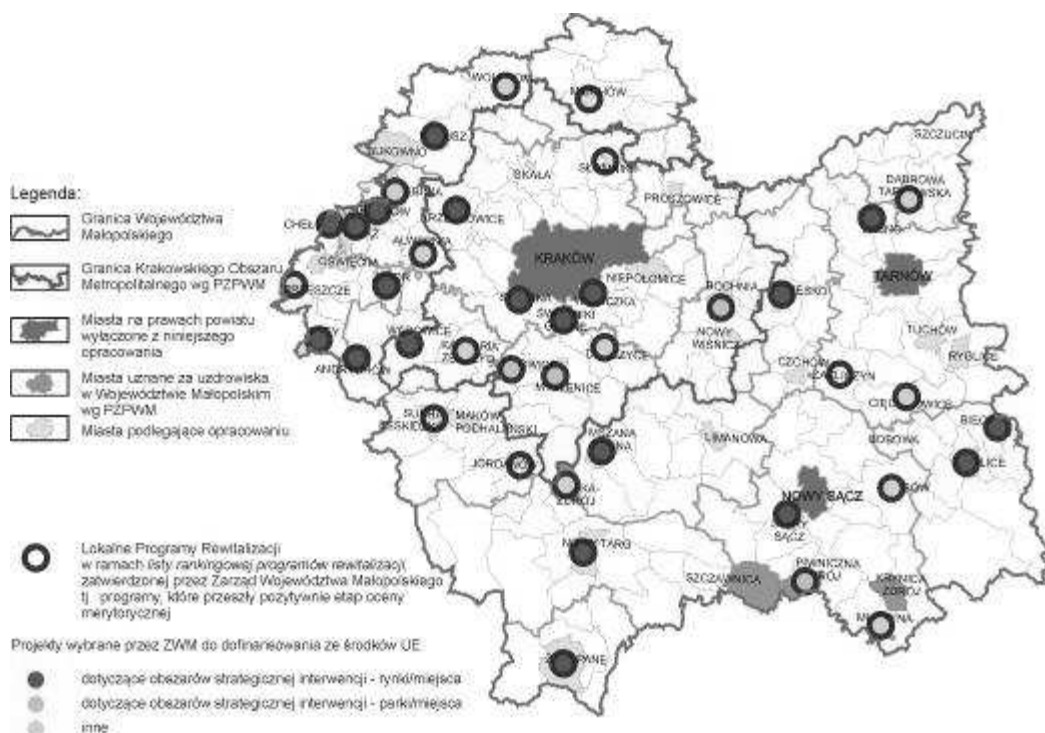
³ Rewitalizacja - Kompleksowy, skoordynowany, wieloletni, prowadzony na określonym obszarze proces przemian przestrzennych, technicznych, społecznych i ekonomicznych, inicjowany przez samorząd terytorialny (głównie lokalny) w celu wyprowadzenia tego obszaru ze stanu kryzysowego, poprzez nadanie mu nowej jakości funkcjonalnej i stworzenie warunków do jego rozwoju, w oparciu o charakterystyczne uwarunkowania endogeniczne. op. cit., s. 157.

⁴ M. Kopeć w: Rewitalizacja miejskich obszarów zdegradowanych, Wyd. C. H. Beck Warszawa 2010, prezentuje 27 różnych definicji pojęcia: rewitalizacja, s. 96-104.

⁵ Wykaz kryteriów wymaganych dla określenia obszarów wsparcia zawarty został w art. 47 ust. 1 rozporządzenia Komisji (WE) nr 1828/2006. Obejmuje on następujące kryteria: a) wysoki poziom ubóstwa i wykluczenia; b) wysoka stopa długotrwałego bezrobocia; c) niekorzystne trendy demograficzne; d) niski poziom wykształcenia, wyraźny deficyt kwalifikacji i wysoki wskaźnik przerywania solaryzacji; e) wysoki poziom przestępczości i wykroczeń; f) szczególnie wysoki stopień degradacji środowiska; g) niski wskaźnik prowadzenia działalności gospodarczej; h) wysoka liczba imigrantów, grup etnicznych i mniejszościowych lub uchodźców; i) porównywalnie niski poziom wartości zasobu mieszkaniowego; j) niski poziom wydajności energetycznej budynków. Zgodnie z art. 47 obszary wsparcia powinny spełniać łącznie co najmniej 3 kryteria z podanej wyżej listy, przy czym 2 muszą odnosić się do wymiaru społecznego tj. zawierać się w katalogu od a) do h). *Uszczegółowienie Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007-2013* Zarząd Województwa Małopolskiego, Kraków, styczeń 2008 r. s. 85.

⁶ Programy rewitalizacji będą dotyczyć jasno wyodrębnionych obszarów w granicach miast, za wyjątkiem miast poniżej 20 tysięcy mieszkańców, które w całości mogą zostać objęte jednym programem rewitalizacji. op. cit. s. 84.

nistyczny, czy wreszcie strukturalny marketing urbanistyczny⁷. Lokalne Programy Rewitalizacji miast miały stać się w zamierzeniu Władz Województwa przyczynkiem do podniesienia konkurencyjności (miast ale i regionu), w szczególności pod względem zwiększenia atrakcyjności przestrzeni publicznej zarówno dla społeczności lokalnych, jak również dla turystów⁸.

Ryc. 1. Mapa województwa małopolskiego przedstawia miasta, które przygotowały Lokalne Programy Rewitalizacji, kolorami oznaczono rodzaj projektu znajdującego się na pierwszym miejscu w rankingu projektów rewitalizacji w danym mieście. Opracowanie autora.

Fig 1. This map presents cities which used Local Revitalization Programs. The type of project that has taken the first place in the city-specific revitalization ranking has been marked with a color.

Synteza LPR-ów przedstawia w sferze degradacji przestrzennej i ekologicznej zły stan przestrzeni miast. Dowodem na to jest średnia wielkość wydzielonych obszarów zdegradowanych w miastach sięgająca prawie 80% ich powierzchni. Również analizy SWOT stworzone przez wykonawców LPR-ów i konsultowane z mieszkańcami, problem jakości przestrzeni publicznych zaznacza, jako istotny. Zwłaszcza zwracano uwagę na potrzebę poprawienia przestrzeni centralnych⁹. Rynki miast w Małopolsce często stanowią skrzyżowania lub ronda dróg o znaczeniu wojewódzkim i krajowym, co powoduje

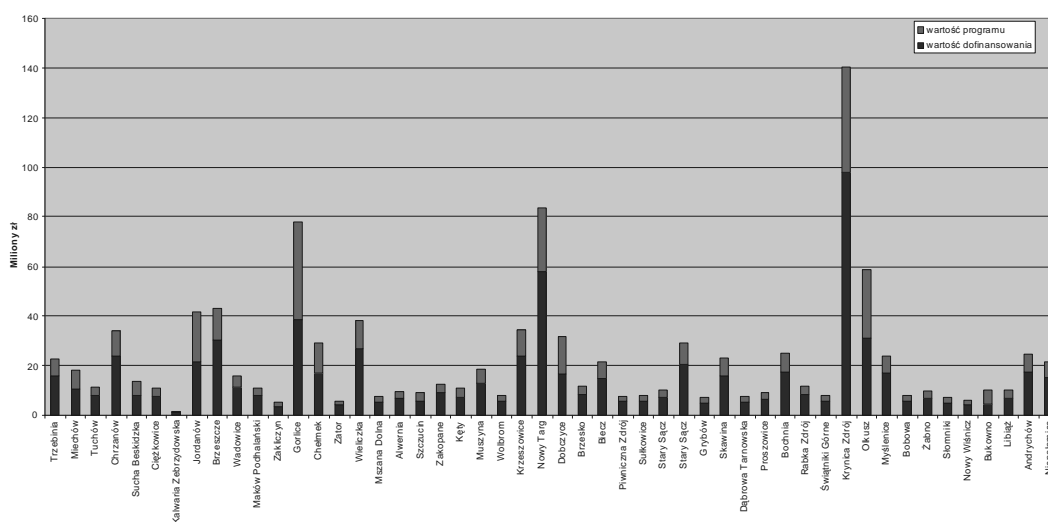
⁷ *Projekty dla miasta konkurencyjnego* Z. Zuziak w: *Konkurencyjność miast i regionów, jako problem planowania przestrzennego w perspektywie integracji z Unią Europejską*, Kraków 2003, s. 35.

⁸ Pisze o tym W. Kosiński w: *Aktywizacja turystyczna małych miast. Aspekty architektoniczno – krajobrazowe*, Kraków, Wyd. PK, 2000.

⁹ Aczkolwiek w dwóch przypadkach (Miechów i Alwernia) wyraźnie podkreślono, że chodzi jedynie o poprawę jakości materiałów, bez zmiany układu, w jednym przypadku (Kzeszowice) po konsultacjach społecznych wycofano się z realizacji nowego projektu.

wyraźną kolizję pomiędzy ruchem pieszym i kołowym, a to przekreśla ich funkcję, którą powinny pełnić jako salony miast.¹⁰

Zły stan przestrzeni - formy¹¹ jest najistotniejszy dla miast, rynków o zabytkowym charakterze. Nie do końca potwierdzają się słowa W. Kosińskiego z Przedmowy do polskiego wydania *Jak przetworzyć miejsce: Także 20 lat transformacji – wolności i demokracji, mało lub wcale nie dopomogły w tworzeniu ludzkich, społecznych miejsc wśród zabudowy – zarówno historycznej jak soc-modernistycznej. (...) Nie dojrzała do tego większość polskich samorządów terytorialnych, pochłoniętych własnymi interesami, polityką, egocentryzmem i partykularyzmem*¹². Ilość projektów rewitalizacji dotycząca rynków w małopolskich programach rewitalizacji neguje te słowa. W listopadzie 2009 r. ogłoszono listę projektów rewitalizacji, które miały zostać dofinansowane z UE. Spośród 27 projektów dotyczyło obszarów będących rynkami lub przestrzeniami przyrynkowymi; cztery publicznych terenów zielonych i tylko dziesięć innych tematycznie projektów. Na liście rezerwowej, na której znalazło się dziewięć projektów, cztery z nich dotyczyło również rynków. Jednak odrębnym problemem jest jakość, tych projektów rewitalizacji.

Tab. 1. Tabela przedstawia wielkość środków finansowych przekazanych na projekty rewitalizacji w miastach Małopolski. Łączna wartość wnioskowanych programów: 1 100 622 135 zł, w czym łączna wartość dofinansowania wnioskowanych programów: 718 805 927 zł. Opracowanie autora.

Fig 2. The table shows the amount of financial means allocated to Revitalization projects in Lesser Poland cities. The total value of the motioned programs reached 1 100 622 135 PLN, in which the total value of subsidized motions of programs amounted to: 718 805 927 PLN.

PROJEKTY REWITALIZACJI MIAST WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

Bez względu na to, jakie zastosuje się kryteria oceny projektów rewitalizacji dotyczących przestrzeni publicznych, większość projektów nie spełnia żadnych kryteriów nowocze-

¹⁰ Autor artykułu uczestniczył w opracowaniu trzech Lokalnych Programów Rewitalizacji (Bochnia, Zator, Nowy Wiśnicz) we wszystkich przypadkach degradacja przestrzeni rynkowych przez komunikację kołową (hałas, spaliny, niebezpieczeństwo potrażeń) była istotnym problemem.

¹¹ Słowo forma użyto, w tym miejscu, w rozumieniu Gombrowiczowskim – Rzeczywistość nie jest czymś, co dałoby się bez reszty zamknąć w formie. (...) Najważniejszy i najbardziej drastyczny i nieuleczalny spór to ten, który wiodą w nas dwa podstawowe dążenia: jedno, które pragnie formy, kształtu, definicji, drugie, które broni się przed kształtem, nie chce formy. W. Gombrowicz Dzienniki t. I s. 139.

¹² Jak przetworzyć miejsce. Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych. Kraków, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, 2010. s. 9.

nych wewnątrz rynkowych¹³. O, ile LPR-y zostały wykonane według ścisłej instrukcji postępowania (i tak często łamanej). O, tyle projekty już nie i to spowodowało, że w ich przypadku możemy mówić głównie o regeneracji¹⁴ przestrzeni. W, tym kontekście należy zgodzić ze słowami W. Kosińskiego dotyczącymi braku tworzenia miejsc w miastach. Ta największa akcja realizacji przestrzeni publicznych w okresie powojennym województwa małopolskiego przyczyniła się do poprawy ich standardów technicznych, ale równocześnie zaprzepaszczono możliwość stworzenia nowej jakości przestrzeni publicznych i określenia nowych funkcji dla rynków, tych miast w XXI w.

Ryc. 2. Wizualizacja jednego projektu rewitalizacji w Małopolsce powstałego w wyniku konkursu architektonicznego, Rynek Górny – po rewitalizacji (projekt) Wieliczka (oprac.: Studio Projektów Sc. EKSP0, 2007), źródło: Strona internetowa miasta Wieliczka.

Fig. 3. The visualization of one of the revitalization projects in Lesser Poland created as a result of an architectural contest: The Market Square – after revitalization (project) Wieliczka (development: Studio Projektów Sc. EKSP0, 2007).

¹³ Przykładowo przedstawiono trzy rodzaje kryteriów oceny, Kryteria oceny projektu w kontekście atrybutów dobrego centrum wg Zbigniewa Zuziaka: Dostępność; Koncentracja aktywności; Walory estetyczne / kompozycyjne; Wysoka renta gruntowa; Intensywność zabudowy i kontaktów; Różnorodność funkcjonalna; Tożsamość kulturowa; Potencjał integracyjny – sieć przestrzeni publicznych; Domena pieszego; Walory ekologiczne. Ocena kryteriów wg . Podręcznika kreowania udanych przestrzeni publicznych: Wartość społeczna, Funkcja i działanie, Komfort i wizerunek, Dostępność i połączenia. Kryteria oceny projektu rewitalizacji wg autora artykułu: Porównanie stanu istniejącego do projektu (czy jest to rewitalizacja, czy tylko regeneracja); Ocena sposobu zaprojektowania podłogi i powiązania jej z obiektami tworzącymi ściany wnętrza oraz z ciągami pieszymi (kompozycja urbanistyczna w kontekście miasta); Ilość i jakość (pomysłowość rozwiązań) wprowadzonych nowych elementów ożywiających przestrzeń; Jakość rozwiązań komunikacji kołowej (jezdnie, miejsca postojowe dla aut i rowerów, ciągi piesze i rowerowe, przystanki komunikacji zbiorowej); Omówienie rozwiązań technicznych: jakość posadzki, odwodnienie, oświetlenie, zieleń; Poziom estetyczny rozwiązań projektowych. Również projekt te nie są zgodne z Kartą Przestrzeni Publicznych przyjętą przez uczestników III Kongresu Urbanistyki Polskiej ZMP i TUP.

¹⁴ Słowo regeneracja, nie rozumianej zgodnie z anglosaską literaturą tematu, gdzie używa się terminów: regeneracja i rewitalizacja wymiennie. Autor uważa, że terminy te są rozbieżne – regeneracja, to jedynie odtworzenie przestrzeni bez jej ożywienia.

Trudno jest odpowiedzieć na pytanie: Co mogło być tego przyczyną? Gdzie możemy doszukiwać się tego, że nie są to, ani projekty rewitalizacji, ani projekty miejsc? Odpowiedzi możemy się szukać przede wszystkim w niezrozumieniu tego, na czym powinno polegać ożywienie miejsca, a szczególnie takiego, które jest przestrzenią przepływu w rozumieniu M. Castellsa¹⁵. Za takie możemy uważać 36 spośród projektów rewitalizacji dla miast małopolski.

Błędem przygotowujących *Uszczegółowienie Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007-2013* było nie stworzenie również zasad i reguł jakim powinny podlegać projekty, choćby w oparciu o wymieniany już podręcznik, czy też Kartę Przestrzeni Publicznych.

THE SPACE OF FORM, THE FORM OF SPACE FLOW

INTRODUCTION

As a result of the EU Council adopting, in October 2006, *The Decision on Strategic Guidelines of the Union for Consistency for 2007-2013*, an opportunity for a change has arisen for the Polish cities as well. Consequently, the Lesser Poland Voivodeship Board has adopted *The Elaboration of the Lesser Poland Regional Program of Operations for 2007-2013*. This document played an extremely important part for the potential beneficiaries and those, who were preparing the Local Revitalization Programs (LRP). Because of a lack of nationwide legal regulations, the document was crucial in adopting the methods of preparing and defining the terms that are important in the revitalization process. Obviously, those are not the only possible definitions, but just the most important ones, serving to raise awareness of what an operation program should be for a city.

LOCAL REVITALIZATION PROGRAMS FOR LESSER POLAND

One of the most important elements for preparing LRP's was identifying the degraded territories, according to the given criteria of degradation and, as a result, limiting the territory on which the revitalization process will take place. Such definition of a problem resulted in an extremely interesting opportunity to create materials that allowed for a complex outlook on space structure of Lesser Poland cities. Most of the cities prepared LRP's that were evaluated by independent experts. In the presented ranking of LRP's, out of 54 participating cities, 45 were evaluated at more than 60% of the possible points, that granted the positive decision. One of the cities was late in preparing the analysis, and further 5 have not entered the competition or have not understood the rules of the game for funds that would allow them to spark development and increase their competitiveness, the nature of which is recognized by Zbigniew K. Zuziak: "on the border between scientific fields, connected with managing the developments of urban and regional space structures, new fields for examining and experimentation have surfaced: territorial marketing, space marketing, urban marketing or structural urban marketing". LRP's for cities were supposed, according to the Voivodeship's intention, to become an inspiration to raise the competitiveness (of the city and the region), mostly within the scope of increasing the appeal of public space to the local community and tourists.

The synthesis of LRP's displays the bad condition of city spaces in terms of space and ecology. The average number of delimited degraded spaces that reaches 80% proves

---

¹⁵ M. Castells *Spółczesność sieci* PWN, Warszawa 2008, s. 413 i następne.

that point. Additionally, SWOT analyses also emphasize those issues. It is especially real when it comes to central spaces that are too often crossed by roads of a regional or even national importance, that also hold intersections or even roundabouts. It cancels the function that they should serve.

The bad state of the space of form is especially important for cities and squares of a historic nature. The words of Wojciech Kosiński, from the preface to a Polish issue of "Jak przetworzyć miejsce" (How to transform a place) do not fully support that: "*Even 20 years of transformation—freedom and democracy has barely helped create human and social spaces among the buildings—both historic and socialist-modernist(...) most Polish municipal governments, preoccupied with own interests, politics, egocentrism and particularism are not mature enough to understand that*". The amount of revitalizing projects among Lesser Poland revitalization programs of market squares negates the above statement. In November of 2009, a list of revitalizing projects was announced, that were to be subsidized by the EU. Among them 27 pertained areas that were market squares or near-square spaces, 4 were characteristically green spaces, and only 10 pertained projects of a different topic. The backup list, that included 9 projects, consisted of 4 projects that pertained market squares. The quality of these projects, however, is an entirely different issue.

LESSER POLAND VOIVODESHIP REVITALIZATION PROJECTS

It doesn't matter what criteria of evaluation of the revitalization projects are adopted; still the majority of the projects will not meet them. While the programs included a strict procedure of operations (that was still violated), the projects did not. This caused the situation, in which, when it comes to these projects, we can more accurately talk about their regeneration through a use of different materials to pave the surface of the square. Here, we should agree with W. Kosiński on the non-creation of places in cities. This biggest initiative of realizing public spaces in the post-war period has naturally contributed to the improvement of their technical standards, but simultaneously an opportunity to create a whole new quality of space and assigning the new function of these cities in the XXI century has been squandered.

An answer to the question what caused that and where we can find the reason why these are not revitalization projects nor projects of places is difficult. We can look for it in the lack of understanding of what a revitalization of the city is. Especially a city that is a space of flow in the understanding of M. Castells. We can think that 36 of the revitalization projects meet that criteria.

A mistake of those responsible for preparing *The Elaboration of the Lesser Poland Regional Operational Program for 2007-2013* was not the fact that they created rules and regulations that should manage projects, at least based on the aforementioned handbook.

BIBLIOGRAFIA

Dokumenty strategiczne:

- [1] *Strategiczne wytyczne wspólnoty dla spójności na lata 2007-2013* Komunikat Komisji Rady i Parlamentu Europejskiego Polityka dla spójności i miasta: rola miast i aglomeracji w odniesieniu do wzrostu i zatrudnienia w regionach. Warszawa, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, marzec 2007 r.
- [2] *Uszczegółowienie Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007-2013* Zarząd Województwa Małopolskiego, Kraków, styczeń 2008 r.

Opracowania naukowe:

- [3] Castells M. *Spółeczeństwo sieci* Warszawa, PWN, 2008.
- [4] Kopeć M. *Rewitalizacja miejskich obszarów zdegradowanych*, Warszawa, Wyd. C. H. Beck, 2010.
- [5] Kosiński W. *Aktywizacja turystyczna małych miast. Aspekty architektoniczno – krajobrazowe*, Kraków, Wyd. PK, 2000.
- [6] Zuziak Z. *O tożsamości urbanistyki*, Wyd. PK, Kraków 2008.
- [7] *Projekty dla miasta konkurencyjnego* Zuziak Z. w: *Konkurencyjność miast i regionów, jako problem planowania przestrzennego w perspektywie integracji z Unią Europejską*, Kraków, Wyd. PK, 2003.
- [8] *Jak przetworzyć miejsce. Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych*. Kraków, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, 2010.

O AUTORZE

Autor jest adiunktem w Katedrze Budowy Miast Instytutu Projektowania Miast i Regionów Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej. Od trzydziestu lat jest czynnym projektantem w kraju i za granicą w zakresie architektury, urbanistyki i planowania przestrzennego; poza tym posiada na swym koncie kilka wystaw plastycznych.

AUTHOR'S NOTE

The author is an assistant professor in the department of Urban Development, the Institute of Urban and Regional Design, at the faculty of Architecture at the Cracow University of Technology. For over 30 years he has been an active designer both inside Poland and abroad in the field of architecture, urban planning, special planning. Additionally he has had a couple of fine arts exhibitions.